

Boldog Zoltán

Irodalomtörténeti hoax

(Milbacher Róbert: *Léleknyavalyák*)

Képes-e arra egy irodalomtörténész, hogy ellopja az első magyar krimi, és saját neve alatt jelentesse meg? Ez a kérdés merülhet föl bennünk, ha az utolsó betűig alaposan átolvassuk Milbacher Róbert második prózakötetét, első regényét, a *Léleknyavalyákat*. Gyanúnk azért sem lehet alaptalan, mert a szerző 2006-ban akár a legprovokatívabb irodalomtörténész minősítést is megkaphatta volna, amikor Arany János *A walesi bárdok* című költeményével kapcsolatban felvetette: nem feltétlenül a nemzeti ellenállás balladájaként olvasható a mű. Az értelmezési hagyománnyal ellentétes gondolata a magazinokon és hírportálokon keresztül a szélesebb olvasóközönség érdeklődését is felkeltette. A pécsi egyetem docensének ugyanis elég meggyőzően sikerült bizonyítania, hogy a szöveg bizonyos kontextusban jóval elnézőbb Ferenc Józseffel szemben, mint ahogy azt többek között saját kollégái és az irodalomtankönyvek sugallják.

A kritikai megnyilvánulások szerint hasonlóan merész vállalkozásnak mondható Milbacher Róbert debütkötete, a *Szűz Mária jegyese*, amely a Kádár-rendszerbeli magyar falu mindennapjaiba enged bepillantást. A könyv 2016-ban megkapta a Margó-díjat, amelynek egyik célja az „új hangok, bátor vállalkozások” támogatása. Ennek némileg ellentmond, hogy Milbacher első és második kötetében sem merészkedett irodalomtörténeti vadászterületén túlra. A kutató ugyanis szakértője mind a népiességnek, mind pedig a 19. századi irodalomnak, így prózái témaválasztását tekintve azt is mondhatnánk, hogy biztonsági játékot játszik. Vállalkozásának újszerűsége inkább abban keresendő, hogy a *Léleknyavalyákban* a kutatóként jól ismert alapanyagot a fikció terében is hiteles, meggyőző konstrukcióvá tudja gyúrni.

A regény főszereplője Hummel József nyugalmazott városi alkapitány, aki 1851-ben újra nyomozni kezd egy 1847-ben történt öngyilkosság indítéka után. Az alapszituáció már eleve felülírja a krimivel kapcsolatos elvárásainkat, hiszen ebben az esetben az elkövető és a sértett ugyanaz a személy. Mivel az alcím (*avagy az öngyilkolás s egyéb elveszejtő szerek természetéről*), a szereplő, az elbeszélő és a könyv szerkesztője is hamar kizárja az idegenkezűséget, ezért sem a jelen kritika, sem a *Léleknyavalyák* jövődöbéli olvasójának nem árulunk el titkot azzal, ha a nyomozás módjára irányítjuk a figyelmét. Erre ösztönöz minket a kötet túl bőbeszédű fülszövege is, amely az olvasóval szembeni bizalmatlanság jeleként számos izgalmas részletet leleplez a regényben való elmerülés előtt. Ennek köszönhetően kevésbé tudunk azonosulni Hummel nyomozásával, hiszen akarattunk ellenére néhány lépéssel előtte járunk.

Hummel József, a természettudományokért rajongó, a szépirodalomtól viszolygó nyugalmazott alkapitány szövegek segítségével próbál közelebb jutni a fiatal drámaíró, Czako Zsigmond 1847-es öngyilkosságának okaihoz. Szakirodalmat olvas a témáról, utána néz a korabeli sajtóban a halál körülményeinek, Czako színpadi műveinek fogadtatását elemzi,

boncolási jegyzőkönyvet tekint át, felveszi a családdal a kapcsolatot a halott gyermekkorának feltérképezéséhez, napokat tölt a könyvtárban az elhunyt író műveinek olvasásával, elemzésével. Hummel tehát hasonló módszertannal dolgozik, mint az irodalomtörténészek, mint Milbacher Róbert a mindennapokban. A *Léleknovellák* ezzel megvezeti (vagy jóhiszeműbb megközelítéssel megajándékozza) az olvasót, hiszen Hummel nyomozásán keresztül a szövegek értelmezéséből élő kutatók tevékenységével is megismertet minket. Ebből is látszik, hogy Milbacher könyve burkoltan bölcsészregény, amely szövegnyomozásra is tanít, együtt elemzi az eseményeket az olvasóval, a nyomozással bevezeti őt a 19. század második felének kulturális és tudományos vitáiba, és ezzel párhuzamosan bemutatja a Hummelben az olvasottak hatására kialakuló lélektani változásokat.

A nyomozás módszertana a 19. századi pszichológia és orvostudomány különböző iskoláinak eredményeire épül. Így a regényen keresztül tudománytörténeti érdekességeket is megtudhatunk, például arról, hogyan következtek az ember arcterendezésének elemzéséből a jellemre (frenológia), vagy miként hódított teret a pszichoszomatikus megközelítés (amely szerint lelki okok keresendők a testi tünetek mögött). Hummel azonban néhány megállapításával megelőzi korát, hiszen a lélek mélyén dúló ismeretlen harcok többszöri említésével Freud pszichoanalitikus elméletét juttathatja eszünkbe. A 20. század elején közkeletűvé váló freudi fogalmaknak a 19. századi történetbe csempészése inkább a főhős kiváló pszichológiai felkészültségének bizonyítására szolgál, mintsem anakronizmusként, hibaként van jelen a regényben.

A *Léleknovellákban* megjelenő pszichológiai megalapozottságú nyomozás értékelhető azon popkulturális trendek felől, amelyek az ember viselkedésének megértését helyezik a középpontba. Gondolhatunk itt a *Gyilkos elmék* című sorozatra, amely az FBI viselkedéskutatóinak munkáját mutatja be, de említhetjük a *mentalista* című sorozatot, ahol a címszereplő az emberek reakcióiból következtet cselekedetükre, jellemükre, előéletükre.

Ezenkívül a sajtóban is nagy hangsúlyt kapott mostanában Philip Zimbardo börtönkísérlete, amely azt bizonyította, hogy bárkiből válhat elnyomó a körülmények hatására. Bár számos kétely merült fel a kutatás hitelességével kapcsolatban, ahogy Milgram áramütéskísérletével szemben is, a pszichológia újabb kérdései gyakran megjelennek a 21. századi olvasó különböző képernyőin. A Milbacher Róbert regényében uralkodó megközelítésnek így a popkultúra és az online sajtó irányából erős támogatottsága van, amely aktualitást kölcsönöz a műnek.

Mint ahogy az sem hagyható szó nélkül, hogy Nyáry Krisztián *Így szerettek ők* című kiadványainak és az ezek háttéréül szolgáló Facebook-bejegyzéseknek köszönhetően igen népszerűvé vált az utóbbi évtizedben az irodalomtörténet. Ennek köszönhetően egyre nagyobb figyelmet kapott az életrajzírás, ezen belül pedig az egyes szerzők írói és magánéleti motivációinak feltérképezése. A Nyáry-féle munkát végzi el Milbacher, és rajta keresztül Hummel egy, a reformkori irodalmi kánon peremén elhelyezkedő figurával. A *Léleknovellák* így az öngyilkos Czákó Zsigmond pszichológiai szempontból megírt életregénye is lehet, egy sajátos olvasata a fiatalon elhunyt drámaíró utolsó éveinek. Hasznos lehet ebből a szempontból az irodalomtörténet és az életrajz(írás) iránt érdeklődőknek elolvasni Szilasi László *Amíg másokkal voltunk* című, három kisregényt tartalmazó könyvét, ahol a szintén irodalomtörténész szerző bemutatja három ismert szerző (Bessenyei György, Babits Mihály és Jókai Mór) életének meghatározó szakaszát. De említhető itt Péterfy Gergely *Kitömött barbára* is, amely a szerző bölcsészdoktori disszertációjának egyfajta szépirodalmi párlata.

Milbacher Róbert a nyugdíjas nyomozó, Hummel alakjának kidolgozásával egy a 19. és a 21. században is aktuális vitához kapcsolódik, amely a humán és a természettudományok viszonyát (humaniórák és reáliák vitája), elsősorban a kérdését állítja középpontba.

Az egykori alkapitány megszállottja a pozitívizmusnak, feltétel nélkül bízik abban, hogy a racionális, természettudományos megközelítés a világ minden eseményére, az ember minden cselekedetére magyarázattal szolgálhat. Világnézete, nyomozói tevékenysége is ezen alapszik. Ebből adódóan idegenkedik a romantikus életfelfogástól és a szépirodalomtól is, amely számára elvont, érthetetlen fogalmakat használ. Nyomozása során azonban rá kell jönnie, hogy az irracionális tényezők erősen befolyásolják az egyén sorsának alakulását, és amikor ezt saját bőrén tapasztalja, élete kezd összeomlani. Mint ahogy Hummelnek a pszichoanalitikus megközelítésre utaló gondolatai is érzékeltetik, az ember összetettebb lény annál, minthogy a természettudomány eszköztárával bejósoljuk cselekedeteit. Ennek fölfedezésével a regény azt sugallja a jelen olvasójának, hogy a természettudományok felértékelődésével sem szabad megfeledkeznünk a humán tudományok fontosságáról, hasznosságáról, eredményeiről.

Milbacher regényének főszereplője talán nem Hummel, nem Czakó Zsigmond, nem is maga az irodalomtörténet, a pszichológia vagy a természet- és bölcsészettudományok vitája, hanem az öngyilkosság. A *Léleknyaival* sokat tudunk meg arról, hogy miért válik egy ember saját magát elpusztító lényé. Szembesülhetünk ennek alkati meghatározottságával, a körülmények egyénre gyakorolt hatásával és a tett elkövetésének számos előjelével. Ha a *Léleknyaival* ezzel kapcsolatos megállapításának jelentős része fölött eljárt is az idő, nem hagyható figyelmen kívül, hogy mennyire aktuális a regény témája egy olyan országban, amely a statisztikák szerint első Európában az öngyilkosságok számát tekintve. Ebből a szempontból Hummel nyomozásának tétje nem kizárólag az, hogy feltárja Czakó tettének indítékát, hanem megfogalmazza a kérdést: megelőzhető lett volna-e a pisztoly elsütése. A könyv így a 21. század emberének egyik legfőbb léleknyaival foglalkozik, semmiképpen sem a tanácsadás, pusztán a kérdésselvetés szintjén.

De miért kell mindehhez a 19. századi nyelv a maga archaizmusaival, szövevényes, közbevetésekkel tűzdelt, lassú mondataival? Ennek megválaszolása egy újabb játékra kényszeríti az olvasót. A könyv utószaváig azt hihetnénk, hogy a nyelv a korfestés, a hitelesítés, netán a szerzői jártasság bizonyításának eszköze. Az *Utószó* azonban azt állítja, hogy a *Léleknyaival* a Kisfaludy Társaság 1867-es pályázatára íródott, szerzője ismeretlen. Milbacher Róbert így a közreadó irodalomtörténész szerepébe helyezi magát, és ezen a hangon megszólalva megírja a regény keletkezéstörténetét, kitér a feltételezett szerzőkre, a korabeli politikai kontextusra. A könyv arra kényszerít minket, hogy nyomozni kezdjünk, akár Hummel. Ha meg szeretnénk bizonyosodni arról, hogy az *Utószó*ban foglaltak a fikció vagy a valóság részét képezik-e, irodalomtörténésszé kell válnunk, hogy utánanézzünk az említett pályázatnak és a többi nyomnak. A nyomozás tétje elég nagy, hiszen ha valóban Milbacher a kézirat felfedezője, akkor joggal vetődik fel a kérdés: hogyan merészeli saját nevén kiadni egy ismeretlen szerző regényét (hiszen a borító és a szerzői jog tulajdonosát jelölő szimbólum a Milbacher Róbert névhez kapcsolja a szöveget). Ha pedig egy kitalált irodalomtörténetet olvasunk a zárlatban, azaz az *Utószó* a fikció része, akkor mi a tétje a velünk folytatott játéknak? Talán az, hogy képesek vagyunk-e egyedül, Hummel nélkül nyomozni? Elegendőnek érezzük-e magunkat arra, hogy leleplezzünk egy talán minket megvezető irodalomtörténészt?

Bármilyen cél lebeghetett a szerző előtt, gesztusával túllépett a Nyáry Krisztián-féle infotainment kereteit. A kulturális játék, a szórakoztató információátadás itt már nem egyszerű értelmezést, passzív befogadást kíván meg tőlünk, hanem aktivitásra, kutatásra ösztönöz. Ez irányulhat a szövegen kívülre, levéltári információkra, a Google segítségével, de történhet a regényen belül is. Ez utóbbira egyik példa, ahogy a szöveg Babits Mihály és Tóth Árpád egy-egy versére utal: „*Régi megfigyelése a gyakorlati lélektannak, hogy vannak olyan kóros állapotai bizonyos léleknyaivaltól szenvedő embereknek, midőn már úgy érzék, hogy*

*hűtlen lettek hozzájuk a szavak, sőt bántó élükkel egyenesen ellenük fordulának. Így azután a kimondott szóval nem is képesek állapotuk leírására, sem pedig a segélykérésre, ám valahol mégis azt várják el gyermeki türelmetlen követelődzéssel embertársaiktól, hogy a nyelv segélye nélkül is, mintegy lélektől lélekig ható sugallattal értsék meg, és siessenek megmentésükre.” (207.) Az első, kizárólag a kritika által kurvizált rész Babits Mihály Jónás imájából, a második, szintén csak a jelen szövegben kiemelt rész Tóth Árpád *Lélektől lélekig* című művéből származik. Egy 1867-ben keletkezett regény nem idézhetné meg ilyen módon a 20. század két költőjének sorait, így ezekkel az utalásokkal Milbacher segít művelt olvasójának a játék leleplezésében.*

Milbacher Róbert *Léleknyavalyák* című regényének nagyszerűsége összetettségében rejlik. A krimiként (pontosabban krimi-rekonstrukcióként) tálalt mű a népszerű műfaji besorolása révén könnyen utat találhat a szélesebb olvasóközönség felé, megvan az esélye arra, hogy levetkezze bölcsészjellegét. Hummel nyomozása jelenünk fent említett problémáival foglalkozik, amely hozzásegítheti ahhoz az olvasót, hogy tabunak számító kérdéseket tegyen fel magának, főként az öngyilkosság témájával kapcsolatban. Milbacher Róbert azonban képes volt arra, hogy ezt a súlyos problémát olyan, a figyelmet végig fenntartó történet és egy alaposan kimunkált 19. századi nyelv segítségével tálalja, amely a kortárs próza érdekes színfoltjává teszi a művet. Remélhetőleg az irodalomtörténészek is értékelni fogják kollégájuk provokatív játékát, és a művelt olvasó sem sértődik meg azon, ha esetleg nem értené a csattanót.

(Magvető Kiadó, 2018)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

N Y O M D A K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap